

درس فارغ اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۱

مصادف با: ۱۶ جمادی الثانی ۱۴۳۳

جلسه: ۱۰۵

موضوع کلی: امتثال حکم

موضوع جزئی: بررسی کلام صاحب منتقی الاصول

سال: سوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته:

عرض کردیم صاحب منتقی الاصول بیانی دارند مبنی بر اینکه امتثال علمی اجمالی یا به عبارت دیگر احتیاط در عبادات با فرض تمکن از امتثال تفصیلی جائز نیست، محصل فرمایش ایشان این بود که تقرب عبارت است از اتیان عمل به داعی قریبی؛ یعنی مهم‌ترین رکن عبادت این است که قصد قربت و وجه قریبی عمل حفظ شود که در امتثال علمی اجمالی چنین قصدی ممکن نیست و اگر بخواهد این کار صورت بگیرد مستلزم تشریح محرم است. عرض کردیم این بیان از چند جهت محل اشکال است که اشکال اول را در جلسه گذشته اشاره کردیم و گفتیم اینکه ایشان می‌فرماید این بیان با تقریباتی که دیگران گفته‌اند متفاوت است درست نیست؛ چون اساس فرمایش ایشان همان فرمایش مرحوم شیخ انصاری است لکن تعبیرات این دو با هم متفاوت است و بعضی از اضافات هم در کلام ایشان آمده که در فرمایش مرحوم شیخ نیامده است و گرنه حقیقت هر دو یک چیز است.

اشکال دوم:

اشکال دوم به ایشان یک جواب نقضی است که البته این اشکال به مرحوم نائینی هم وارد است و آن این است که لازمه بیان ایشان این است که اگر حتی تمکن از امتثال تفصیلی هم نباشد باز هم امتثال علمی اجمالی نباید جائز باشد، زیرا ایشان در بیان مشکله امتثال اجمالی گفتند: احتمال بعث و امر صلاحیت داعویت ندارد و اگر مکلف بخواهد اطراف علم اجمالی را به صرف احتمال امر اتیان کند مستلزم تشریح محرم خواهد بود و اینکه هر فعلی را به دو داعی قریبی و غیر قریبی انجام دهد یک خصوصیتی است که به کیفیت امتثال مربوط می‌شود و ربطی به تمکن و عدم تمکن از امتثال تفصیلی ندارد. حال اگر این نحوه امتثال ذاتاً این مشکل را دارد در فرض عدم تمکن از امتثال تفصیلی هم این مشکل وجود دارد پس آنجا هم باید بگویند امتثال علمی اجمالی جائز نیست در حالی که ایشان به این سخن ملتزم نشده است پس فرمایش ایشان به مورد امتثال علمی اجمالی با فرض عدم تمکن از امتثال تفصیلی نقض می‌شود؛ یعنی مثلاً اگر کسی جهت قبله را نمی‌داند و تمکن از علم تفصیلی هم ندارد در این صورت همه قائلند به اینکه باید احتیاط کند و به چهار طرف نماز بخواند حال اگر اتیان به اطراف شبهه مستلزم تشریح محرم و انجام عمل به دو داعی باشد دیگر فرقی نمی‌کند که مکلف تمکن از علم

تفصیلی داشته باشد یا خیر؛ چون ذات عمل به اطراف شبهه و احتیاط کردن مشکل تشریح محرم را خواهد داشت چه تمکن از امتثال تفصیلی باشد و چه نباشد.

اشکال سوم:

به طور کلی امتثال در توصیلات و تعبدیات هیچ فرقی ندارد، امتثال؛ یعنی موافقت با امر و معنای موافقت این است که مکلف عمل را با همه خصوصیات و شرائط معتبره در امر اتیان کند، تنها اضافه‌ای که موافقت امر تعبدی با امر توصلی دارد در قصد قربت است، عمده اشکالات هم به قصد قربت است، البته بعضی اشکال به قصد وجه و قصد تمییز هم کرده‌اند که نمی‌شود در عبادات احتیاط کرد و امتثال اجمالی داشت؛ چون قصد وجه و قصد تمییز متمشی نمی‌شود، لکن اصل اعتبار این دو قصد در عبادات محل بحث است اما در مسئله اعتبار قصد قربت در عمل عبادی هیچ تردیدی وجود ندارد و تنها اضافه‌ای که موافقت امر عبادی نسبت به موافقت امر توصلی دارد در لزوم رعایت قصد قربت است، حال باید ببینیم آیا قصد قربت در امتثال علمی اجمالی قابل تصویر است یا خیر؟ عرض ما این است که اگر دقت کنیم می‌توانیم قصد قربت را در امتثال علمی اجمالی تصویر کنیم، ما می‌گوییم قصد قربت را در موارد امتثال علمی اجمالی یا همان احتیاط می‌توان محقق کرد به این بیان که در قصد قربت به طرفین شبهه لازم نیست نسبت به کل واحد منهما بالخصوص این قصد وجود داشته باشد، در امتثال تفصیلی عملی را که انسان انجام می‌دهد قصد امتثال و موافقت همان امر را می‌کند؛ چون بالخصوص معلوم است، حال اگر عمل دو تا بود؛ مثلاً مردد بود که نماز ظهر واجب است یا نماز جمعه و بالخصوص نمی‌داند که کدام یک از این دو مأمور به واقعی است ولی این مانع برای قصد قربت نمی‌شود؛ چون در قصد قربت لازم نیست در هر دو عمل این قصد محقق شود بلکه دو عمل را به رجاء مقربیت انجام می‌دهد؛ یعنی نماز ظهر را می‌خواند به رجاء اینکه با امر خداوند متعال موافقت کرده باشد و همچنین نماز جمعه را می‌خواند رجاءاً به اینکه با امر خداوند متعال موافقت کرده باشد اما در ذهنش این را می‌آورد که من قصد امتثال آن امری را می‌کنم که واجب واقعی باشد. آنچه ما در عبادت لازم داریم رعایت قصد قربت است و قصد قربت یعنی قصد امتثال امر و قصد امتثال امر متوقف بر این است که انسان بداند امری وجود دارد و نسبت به آن امر علم داشته باشد؛ چون اگر کسی نداند امر وجود دارد نمی‌تواند قصد موافقت و امتثال آن امر را بکند و در ما نحن فیه هم ما اجمالاً می‌دانیم امری وجود دارد، درست است که بخصوص نمی‌دانیم ولی اجمالاً علم داریم امری وجود دارد، می‌دانیم خداوند متعال به ما دستور داده که ظهر جمعه یا نماز جمعه بخوانیم یا نماز ظهر، پس اصل امر برای ما مسلم است و ما علم به اصل امر داریم، قصد موافقت اصل امر به واجب را می‌کنیم لکن بخصوص نمی‌دانیم ظهر واجب است یا جمعه ولی این مانعی ندارد؛ چون موقع عمل به این دو هر دو را رجاءاً؛ یعنی به رجاء مقربیت انجام می‌دهیم و موافقت و امتثال امر به واجب واقعی را هم قصد می‌کنیم و این طور نیست که هر فعلی به دو داعی انجام شده باشد که یکی الهی و دیگری غیر الهی و دنیوی باشد کما ذهب إلیه صاحب منتقی الاصول؛ چون ایشان می‌گفت یک داعی الهی داریم که همان تحصیل موافقت امر است و یک داعی غیر الهی داریم که آن هم تخلف از سختی و مشقت تحصیل علم است

بخاطر اینکه وقتی ما نمی‌دانیم تکلیف کدام یک از دو عمل است و علم به تکلیف نداریم مجبور هستیم احتیاط کنیم تا از مشقت تحصیل علم رها شویم.

برای اینکه مسئله روشن‌تر شود مسئله را تنظیم می‌کنیم به کسی که مثلاً احتمال جنابت را می‌دهد لذا احتمال می‌دهد غسل بر او واجب شده باشد که علیرغم اینکه علم ندارد امر به او تعلق گرفته؛ چون امر به غسل جنابت وقتی متوجه شخص می‌شود که یقین داشته باشد جنب شده است اما وقتی نمی‌داند جنب شده یا نه نسبت به امر به غسل جنابت هم یقین ندارد ولی می‌تواند احتیاط کند و کسی که می‌خواهد احتیاطاً غسل جنابت را انجام دهد به این نحو قصد قربت و قصد امتثال تکلیف می‌کند که می‌گوید اگر غسل واجب به ذمه من باشد و من جنب باشم این عمل را به داعی امتثال امر انجام می‌دهم؛ یعنی این عمل را به داعی احتمال امر انجام می‌دهد و در همه مواردی که امر را به داعی احتمال امر انجام می‌دهد رجاءاً این کار را انجام می‌دهد، در اطراف علم اجمالی هم دقیقاً مطلب از این قرار است با این تفاوت که در اطراف علم اجمالی دو طرف را به رجاء اینکه با امر الهی موافقت کرده باشد انجام می‌دهد بعلاوه اینکه در اطراف علم اجمالی علم به وجود تکلیف دارد و یقین دارد یکی از دو طرف شبهه همان واجب واقعی است در حالی که در مسئله احتمال جنابت یقین به تکلیف ندارد.

سؤال: اصل قصد قربت و مدخلیت آن در عبادیات مسلم است ولی ممکن است در این مسئله به نوعی قائل به تفصیل بشویم و بگوییم در جایی که تمکن از امتثال تفصیلی هست باید قصد موافقت امر بخصوصه محقق شود و در جایی که تمکن از امتثال تفصیلی نیست بگوییم لازم نیست قصد موافقت امر بخصوصه باشد بلکه به نحو کلی کافی است.

استاد: شما به چه دلیل این سخن را می‌گویید، اصلاً ما دلیلی نداریم که اعتبار قصد قربت را در عبادیات به دو نحو تقسیم کرده باشند و بگویند در مواردی که ما می‌توانیم امتثال تفصیلی داشته باشیم باید در هر عملی بخصوصه قصد قربت شود و در مواردی که امکان امتثال تفصیلی وجود ندارد نیاز به قصد قربت بخصوص آن عمل نیست.

اشکال چهارم:

اشکال چهارم این است که اساساً بحث ما این است که آیا از دید عقل اکتفاء به امتثال علمی اجمالی جایز است یا خیر؟ عقل هیچ مشکلی نمی‌بیند که به جواز اکتفاء به امتثال علمی اجمالی حکم کند، صاحب منتقی الاصول معتقد بود که عقل نمی‌تواند به جواز اکتفاء به امتثال علمی اجمالی حکم کند؛ چون تشریح محرم است و اگر ما بخواهیم بگوییم امتثال به اطراف شبهه جایز است و به جای امتثال تفصیلی می‌توان هر دو طرف شبهه را اتیان کرد و امتثال اجمالی داشت منجر به تشریح محرم خواهد شد؛ یعنی این کار حرمت تکلیفی دارد. اشکال این است که بر فرض این کار تشریح محرم باشد ولی لزوماً حرمت تکلیفی این کار به معنای این نیست که عقل هم اکتفاء به امتثال علمی اجمالی را جایز نداند. اینها دو موضوع جدا هستند؛ یک بحث این است که آیا عقل این نحو امتثال؛ یعنی امتثال علمی اجمالی را کافی می‌داند یا خیر و بحث دیگر این است که امتثال اجمالی به جای امتثال تفصیلی، تشریح محرم است. پس عقل می‌تواند بگوید امتثال علمی اجمالی کافی است و از طرف دیگر هم تشریح باشد و شرع بگوید این کار حرام است و این دو با هم قابل جمع هستند؛ چون دو مسئله

جدا از هم هستند و حرمت تکلیفی تشریح مستلزم لطمه زدن به حکم عقل مبنی بر اکتفاء به امتثال علمی اجمالی نیست. پس تشریح محرّم با دید عقل که می‌گوید امتثال علمی اجمالی کافی است منافات ندارد؛ یعنی عقل می‌گوید امتثال اجمالی از امتثال تفصیلی کفایت می‌کند ولو اینکه مستلزم حرمت تشریحی هم باشد؛ چون بحث ما در مقام بررسی حلیت و حرمت تکلیفی امتثال اجمالی نیست بلکه بحث این است آیا از نظر عقل اکتفاء به امتثال علمی اجمالی جایز است یا خیر؟ نتیجه این شد که در عبادات، امتثال علمی اجمالی با فرض تمکن از امتثال تفصیلی جایز است و مشکلی هم متوجه آن نیست.

«والحمد لله رب العالمین»